

อุปทานและอุปสงค์ของพยาบาลวิชาชีพในประเทศไทย
ระหว่าง พ.ศ. 2531-2543
(ฉบับภาษาไทย)

Supply of and Demand for Professional Nurses
in Thailand during 1988-2000
(Thai version)

โดย

ชื่นชม เจริญสุข

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรพัฒนบริหารศาสตรบัณฑิต
สาขาประชากรและการพัฒนา คณะสถิติประยุกต์
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

2533

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลง ได้ด้วยความกรุณาของ ศาสตราจารย์ ดร. สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ ประธานโครงการปริญญาเอก ประชากรและการพัฒนา คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, นายแพทย์ไพจิตร บัวบุตร รองปลัดกระทรวง กระทรวงสาธารณสุข และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. หัสนา บุญทอง คณบดีคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล อาจารย์ที่ปรึกษาและควบคุมวิทยานิพนธ์ ซึ่ง ได้ให้คำปรึกษา แนะนำ ตรวจ แก้ไข และปรับปรุงข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ที่ได้กรุณาตรวจสอบความเที่ยงตรงในเนื้อหาของ เครื่องมือ และให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กัญญา กาญจนบุรานนท์ ประธานกรรมการ สาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ที่กรุณาให้ข้อมูลพื้นฐานในการประมาณจำนวนพยาบาลวิชาชีพในหลักสูตรต่อเนื่อง และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณ ท่านผู้อำนวยการโรงพยาบาล และหัวหน้าแผนกพยาบาลของ โรงพยาบาลทั้ง 11 แห่ง ที่ศึกษา และขอขอบคุณพยาบาลวิชาชีพทุกท่านที่ได้กรุณาตอบแบบสอบถาม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ คณะกรรมการโครงการปริญญาเอก ประชากรและการพัฒนา คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และคณะกรรมการพิจารณาใช้ทุน ซี.เอ็ม.บี. คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ที่ได้กรุณาจัดสรร เงินทุนอุดหนุนการทําวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ส่วนหนึ่งของความสำเร็จในครั้งนี้ ขอกราบเท้าคุณพ่อ-คุณแม่ ที่ให้ความรัก ความห่วงใย และสติปัญญา ขอขอบคุณสามี และลูกทั้งสอง ที่ได้ให้ทั้งทุนทรัพย์ เวลา และ โอกาส ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การศึกษานี้สำเร็จ ลุล่วงลง ได้

ชื่นชม เจริญพร

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีจุดประสงค์เพื่อคาดประมาณจำนวนการผลิตพยาบาลระดับวิชาชีพในประเทศไทย และจำนวนพยาบาลที่จะมีอยู่ในแรงงาน ระหว่าง พ.ศ. 2531-2543 แต่ละปี ทั้งนี้เพื่อให้ทราบถึงสภาพความต้องการพยาบาลวิชาชีพในตลาดแรงงานในช่วงทศวรรษหน้า นอกจากนี้ก็มุ่งศึกษากิจกรรมการพยาบาลของพยาบาลวิชาชีพ รวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสูญเสียพยาบาลวิชาชีพ ไปจากแรงงานก่อนเวลาอันควร

ในการวิเคราะห์อุปทานของพยาบาลวิชาชีพ คาดประมาณจำนวนการผลิตพยาบาล ระหว่าง พ.ศ. 2531-2543 จากแนวโน้มการรับนักศึกษาพยาบาลวิชาชีพทั่วประเทศ ระหว่าง พ.ศ. 2530-2534 และอัตราการลาออกของนักศึกษาระหว่าง พ.ศ. 2524-2527 ส่วนการคาดประมาณพยาบาลในแรงงาน พิจารณาจากจำนวนพยาบาลและอัตราการสูญเสียพยาบาลวิชาชีพ ระหว่าง พ.ศ. 2527-2529 ร่วมกับจำนวนการผลิตที่คาดประมาณไว้แล้วแต่ละปี

การวิเคราะห์อุปสงค์ของพยาบาลวิชาชีพ คาดประมาณจำนวนพยาบาลวิชาชีพที่ต้องการระหว่าง พ.ศ. 2531-2543 จากแนวโน้มอัตราส่วนพยาบาลวิชาชีพต่อประชากร 100,000 คน ระหว่าง พ.ศ. 2525-2529 ร่วมกับจำนวนประชากรของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2531-2543 และอีกกรณีหนึ่ง คือ ให้มีอุปสงค์เพิ่มขึ้นในส่วนที่ให้พยาบาลวิชาชีพประจำที่สถานอนามัยแห่งละ 1 คน ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นไป

สำหรับกิจกรรมการพยาบาลของพยาบาลวิชาชีพ วิเคราะห์สัดส่วนของเวลาที่ใช้ในการปฏิบัติแต่ละกิจกรรมของพยาบาลวิชาชีพ แผนกอายุรศาสตร์ และจิตเวชศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช เปรียบเทียบกับผลการศึกษาของกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งหากการศึกษาในปี พ.ศ. 2512-13

ส่วนการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการสูญเสียพยาบาลวิชาชีพ ไปจากแรงงานก่อนเวลาอันควรนั้น ใช้ตัวอย่างพยาบาลวิชาชีพที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาล รวม 11 โรงพยาบาล สรรวจลักษณะทาง เศรษฐกิจ-สังคม ประชากร และปัญหาในการปฏิบัติงาน โดยใช้แบบสอบถาม และใช้วิธีวิเคราะห์ปัจจัยในการวิเคราะห์ตัวแปรอิสระทั้งหมด จากนั้นใช้การวิเคราะห์จำแนกประเภท และการวิเคราะห์การจำแนกหมู่ เพื่อหาอิทธิพลของตัวแปรแต่ละตัว ที่มีต่อการสูญเสียพยาบาล

ผลการคาดประมาณการผลิตพยาบาลถ้าอัตราเพิ่มการรับนักศึกษาเพิ่มในระดับต่ำคือ 1.15 % ต่อปี จะมีผู้สำเร็จการศึกษาในปี 2543 จำนวน

4672 คน แต่ถ้าอัตราการรับนักศึกษาเพิ่มเป็นระดับกลาง คือ 2.16 % ต่อปี จะมีผู้สำเร็จการศึกษา 4842 คน และถ้าเพิ่มในระดับสูง คือ 5 % ต่อปี เมื่อถึง พ.ศ. 2543 จะสามารถผลิตพยาบาลได้ถึง 5358 คน

สำหรับจำนวนพยาบาลในแรงงาน พบว่า ถ้าอัตราเพิ่มการรับนักศึกษาเพิ่มในระดับกลาง และการสูญเสียพยาบาลในระดับต่ำคือ 2.11 % ต่อปี เมื่อถึง พ.ศ. 2543 จะมีพยาบาลวิชาชีพในแรงงาน 73,846 คน แต่ถ้าการสูญเสียเพิ่มเป็นระดับกลาง คือ 3.5 % ต่อปี จะมีพยาบาลวิชาชีพในแรงงานเพียง 69,693 คน และถ้าการสูญเสียเพิ่มเป็นระดับสูง คือ 5.87 % ต่อปี พยาบาลวิชาชีพในแรงงานจะเหลือเพียง 63,105 คน ในปี 2543

ในด้านอุปสงค์ของพยาบาลวิชาชีพ ถ้าความต้องการพยาบาลวิชาชีพเป็นไปตามอัตราส่วน พยาบาลวิชาชีพต่อประชากร 100,000 คน ระหว่าง พ.ศ. 2525-2529 และอัตราเพิ่มประชากรอยู่ในระดับต่ำ ใน พ.ศ. 2543 จะต้องการพยาบาลวิชาชีพในแรงงาน 70,103 คน แต่ถ้าอัตราเพิ่มประชากรเพิ่มในระดับกลาง ความต้องการพยาบาลวิชาชีพจะเพิ่มเป็น 71,127 คน และถ้าอัตราเพิ่มประชากรเพิ่มในระดับสูง จะต้องมีพยาบาลวิชาชีพในแรงงานถึง 75,132 คน

ในกรณีที่มีอุปสงค์สูงขึ้น คือ ให้มีพยาบาลวิชาชีพประจำที่สถานีอนามัยแห่งละ 1 คน ถ้าประชากรเพิ่มในระดับต่ำ จะต้องการพยาบาลวิชาชีพในแรงงาน 54,706 คนในปี 2535 แล้วเพิ่มเป็น 78,751 คน ในปี 2543 แต่ถ้าประชากรเพิ่มในระดับกลาง และระดับสูง ความต้องการพยาบาลวิชาชีพในแรงงาน ในปี 2543 จะมีประมาณ 79,775 คน และ 83,780 คน ตามลำดับ

เกี่ยวกับสภาพของตลาดแรงงานของพยาบาลวิชาชีพ ถ้าอุปสงค์ของพยาบาลวิชาชีพ เป็นไปตามอัตราส่วนพยาบาลวิชาชีพต่อประชากรระหว่าง พ.ศ. 2525-2529 และประชากรเพิ่มในระดับกลางถึงระดับต่ำ และอัตราเพิ่มการรับนักศึกษาเพิ่มในระดับต่ำ เฉพาะการสูญเสียระดับต่ำเท่านั้น ที่จะทำให้มีอุปทานของพยาบาลสูงกว่าอุปสงค์ และถ้าการสูญเสียเพิ่มเป็นระดับกลางหรือสูง จะมีการขาดแคลนตลอดช่วงเวลาของการคาดประมาณ ถึงแม้ว่าจะสามารถเพิ่มการรับนักศึกษาให้สูงถึงระดับกลาง แต่ถ้าการสูญเสียอยู่ในระดับกลาง ก็จะมีการขาดแคลนพยาบาลในช่วง 3 ปีหลัง

ถ้าต้องการให้มีการเพิ่มอุปสงค์ของพยาบาล โดยให้มีพยาบาลวิชาชีพประจำที่สถานีอนามัยแห่งละ 1 คน แล้ว ไม่ว่าอัตราเพิ่มประชากร, อัตราการรับนักศึกษา และอัตราการสูญเสีย จะเป็นไประดับใด ในที่กำหนดไว้

ในข้อสมมติ ก็จะมีการขาดแคลนในทุกข้อสมมติ และตลอดช่วงเวลาที่คาดประมาณ

กิจกรรมการพยาบาลของพยาบาลวิชาชีพ ผลการวิเคราะห์ จากการสังเกตและจดบันทึก กิจกรรมการพยาบาลของพยาบาลวิชาชีพที่เป็นประชากรตัวอย่าง รวม 192 คน บันทึกกิจกรรม รวม 929 ครั้ง พบว่า ประมาณครึ่งหนึ่ง เป็นกิจกรรมการพยาบาลทางอ้อม และการบริหาร สำหรับกิจกรรมการพยาบาลโดยตรงมีประมาณหนึ่งในสาม ส่วนกิจกรรมส่วนตัวของพยาบาลนั้นมีประมาณร้อยละ 16

เมื่อเปรียบเทียบอัตราส่วนการปฏิบัติกิจกรรมทั้ง 3 ประเภท ในเวลา 8 ชั่วโมงทำงาน พบว่าพยาบาลใช้เวลาในการให้การพยาบาลโดยตรงแก่ผู้ป่วย 2 ชั่วโมง 45 นาที ให้การพยาบาลโดยอ้อมและงานบริหาร 3 ชั่วโมง 59 นาที มีเวลารับประทานอาหาร และพักผ่อน เพียง 1 ชั่วโมง 16 นาที และถ้าต้องการให้พยาบาลวิชาชีพได้ปฏิบัติงานตามเกณฑ์ที่กำหนดโดยคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ก็จะต้องเพิ่มอัตรากำลังของพยาบาลวิชาชีพที่ปฏิบัติงานในหอผู้ป่วยขนาด 30 เตียง จาก 5 คน เป็น 6 คน

สำหรับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสูญเสียพยาบาลวิชาชีพไปจากแรงงานก่อนเวลาอันควร ได้แก่ การมีปัญหาในการทำงาน ทั้งปัญหาด้านสภาพการทำงาน, ลักษณะงาน, ผู้บังคับบัญชา, นโยบายและการบริหาร และปริมาณงานที่รับผิดชอบ นอกนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับประสบการณ์การทำงาน, รายได้เดือน, ระดับขั้นเงินเดือน ซึ่งมีอิทธิพลในทางตรงข้าม กับความตั้งใจที่จะลาออก หรือโอนย้ายของพยาบาล ซึ่งก็เป็นไปได้ว่าผู้ที่มีประสบการณ์มากสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพของงานได้ดี มีความมั่นคงทั้งในหน้าที่การงานและฐานะทางเศรษฐกิจ ก็จะสามารถปฏิบัติงานอยู่ต่อไปได้จนตลอดวัยแรงงาน

ส่วนข้อเสนอแนะ เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาการสูญเสียพยาบาลนั้น ที่สำคัญได้แก่ การปรับระดับและขยายอัตราตำแหน่งของพยาบาลให้สูงขึ้น, การปรับปรุงประสิทธิภาพและความพอใจเพียงของ เครื่องมือ-เครื่องใช้, การปรับปรุงเกณฑ์ในการจัดสรรบุคลากร และการพิจารณาความดีความชอบ, การระบุน้ำที่รับผิดชอบที่ชัดเจน, การแก้ไขปัญหาร่วมกัน รวมทั้งการปรับปรุงสวัสดิการค้ำที่อยู่อาศัย และเงินชดเชยเมื่ออยู่เวรป่วย-เวรตึก

สำหรับข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการศึกษานี้ก็คือ ผู้บริหารไม่ควรจัดให้มีเตียงรับผู้ป่วยเกิน 30 เตียง ในแต่ละหอผู้ป่วย, ควรมีการสร้างแรงจูงใจให้กับพยาบาลวิชาชีพที่ยังมีประสบการณ์น้อย ๆ อย่างน้อยในระยะ 5

ปีแรกของการทำงาน, และควรจะได้มีการพิจารณาเกี่ยวกับรายได้ของพยาบาล ซึ่งพยาบาลวิชาชีพควรมีรายได้ไม่น้อยกว่า 5,000 บาทต่อเดือน จึงจะช่วยให้พยาบาลสามารถปฏิบัติงานอยู่ในวิชาชีพต่อไปได้